

ПРОФ. Д-Р СТЕФАН КАРАСТОЯНОВ НА 75 ГОДИНИ – НАУЧНО ТВОРЧЕСТВО И ЕВОЛЮЦИЯ НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ

Предметът на изследване на географската наука е толкова широк, че понякога географите изпитват определена доза неудобство от този факт. Наистина ли е възможно да има наука, чийто предмет е почти всеобхватен? Ако спокойно си зададем този въпрос, мислейки по-свободно за географията като наука, която не просто изследва човешкото общество, природните системи и тяхното взаимодействие, феномени, факти и логика, а се стреми да даде пространствено, регионално и конкретно териториално научно обяснение, то краткият отговор би бил по-скоро да. Това не отменя неудобството да посветиш живота си на наука, чиито основи са така конструирани през последните 100 години, че може да постави под *географско изследване* всякакви феномени и факти, стига географът да си определи постижима и разбираема пространствена рамка. С други думи, благодарение на широката предметност, обектност, методи и подходи чрез география би могло да се навлезе в проблеми, проекти и задачи, както и взаимодействия и обмен на енергия, информация и процеси, които чрез други науки би било трудно или невъзможно да се изследват. Това ни позволява да направим извода, че географията не е навсякъде и във всичко, а география има само там, където има географ или географи. Тоест умението да географизираш, да придадеш географска значимост, географска стойност, географска логика, зависи от ангажираните географи в конкретната научна задача. Техните интелектуални и изследователски възможности дават курса на развитие на географските изследвания, тяхната обществена полезност и респективно мястото им в системата на науките и познанието.

В следващи редове е направен опит да бъде представен професионалният живот и творчеството на доайена на българската регионална и политическа география проф. Стефан Карастоянов, преминал през всички силни и слаби моменти на обществено-политическия и научния живот в България за последните 40 години. Проф. Карастоянов е учен, който е успявал да направи тази връзка, да географизира успешно, да даде географска логика на темите, които засяга през целия си творчески път. Още на този етап си позволявам да направя връзка, паралел, между обществено-политическия и научния живот на професора, тъй като самият той е бил активен като личност, включително политик, но още повече регионалната и политическата география са научно направление, което формира конкретно отношение, знания, разбираня, които са всичко друго, но не и обществено инертни. Тоест налице е рядка комби-

нация от ярка личност с изразено самочувствие и възможности, ангажирана с научна област, която дава много информация, комбинира данни от разнообразни източници и неин предмет и обект на изследване е националното пространство на България във всички вътрешни и външни аспекти. Статията няма за цел да дава атестация, да възвеличава или да отрича, а да предложи една балансирана равносметка, без да претендира за изчерпателност.

В Речник на българските думи определението за „доайен“ е „...най-старият от група, колегия и др., който обикновено е и с най-висш ранг“. Когато говорим за проф. Карастоянов не се фокусираме толкова върху това, че той е най-възрастният в катедрата, а върху това, че всички настоящи членове на Катедрата са били негови докторанти, дипломанти или студенти. Той успява да създаде аурата за общ учител, за съединяващ отделните личности човек, главен идеолог и основател на катедра, която да стане научно ядро и да нахвърли своето време, да изгради друго бъдеще за кадрите, а те по-добро бъдеще за нашето общество. Такава благородна цел не всеки човек може да си постави всеки човек, а още по-малко и да я постигне. Именно поради това още преди 15 години, когато проф. Карастоянов е на 60 години, друг негов колега и приятел проф. Петър Петров написва статия, озаглавена „Проф. Стефан Карастоянов – научно творчество и преподавателска дейност“ (Петров 2004), както и на 70-годишнината в сп. „Проблеми на географията“, където детайлно описва биобиблиографията на професора. Проф. Петров с присъщата си висока култура и далновидност внимателно проучва и изтъква основните предимства на публикациите, като ги поделва по направления и постижения. Тук няма задочно да полемизираме с цитираните публикации, да ги допълваме и преповтаряме. Целта ни е да се направи кратък преглед на основни творби на проф. Карастоянов през перспективата на еволюцията на обществените отношения в България и еволюцията на географската мисъл у нас.

Колкото и формална да е периодизацията на времето преди и след 10 ноември 1989 г. в цялата българска наука, научна общност и в частност българската география, тази подялба е в пълна сила. Тя е толкова по-ярка, колкото по-дълго е работил съответният автор в периода преди Десети. Започвам анализа си с тази досадна формалност, защото нашето общество все още страда от нея и независимо че изминаха толкова много години, все още ние не сме напълно модерно, пазарно, политически стабилно и демократично общество. През 2006 г., когато бях гост в Географския институт на Университета на Кьолн, проф. Ниппер от Лайпциг, след моя публична лекция, ме попита: „Вие, в България, проведохте ли диспута за социалистическото наследство в науката и в частност в географията?!?“. Все още географските конгреси, конференции и публикации, които търсят някакъв отговор на този въпрос у нас, клонят към нула¹. Друг пример в

¹ Изключение от това правило е публикацията „Мястото на националболшевиизма е на бунището на историята“. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004. Тъй като пуб-

тази насока е появилата се скоро след промените публикация „География и тоталитаризъм“, която съществено засяга въпроса и води до някои важни изводи и заключения. Същата е отпечатана в сборника с доклади „Промените в България, Европа и света и отражението им в училищния курс по география“ от конференция във Велико Търново. Въпреки това цялостно задълбочено проучване и публичен диспут на географската общност по темата за социалистическото наследство в българската география липсва. Това има своите последствия за цялата общност, които на този етап са по-скоро негативни. Преди членството ни в ЕС доминираща беше високата доза хаотичност, т.е. беше налице общество, което бе незряло и недъгаво на политическо ниво, и то нямаше как да провежда диспут, в който и да било сектор, включително образование и наука. Казвам тези думи сега, защото трябва да сме наясно какво е нивото на обществен допуск на беззаконие, на обществена зрялост за едно или друго знание, събитие или явление. Всяка новост, всяка творческа мисъл у нас трябва да премине през период на „зреене“ като престой в чистилището, преди да тръгне за ада или рая. След като мине немалко време, същата тази новост не е вече такава и чак тогава се реализира като нещо обикновено, или не защото напълно е отпаднала нейната актуалност. На това дължим факта, че България разполага с уникални умове и личности от всички клонове на науката, техниката, спорта и изкуствата, реализирани навсякъде по земното кълбо. Това обаче не е норма на обществен живот у нас, т.е. обществените отношения в България са задържащ, забавящ фактор както за самите отношения, така и за професионалния живот на всяка отделна личност. Правя това уточнение още в началото, защото трябва да мислим какво означава да искаш да си новатор, различен, да променяш, да еволюираш себе си и другите около теб в България. Колкото по-назад във времето са били тези опити, толкова по-трудни и ценни са те. На тях дължим това, че днес не ни държат по границите на света, мислим и пишем свободно, разполагаме със световно приета валута, споделяме знания и ценности с всички народи съобразно собствените си нужди и разбираня.

В следващите редове се разглеждат някои избрани тези на проф. Карастоянов в конкретни статии, без да претендирам за изчерпателност, които от днешна гледна точка може да изглеждат „напълно естествени и логични“, но винаги когато ги оценяваме трябва да мислим за средата, времето и мястото, където са написани.

Социалистическа България е планирала да се реализира като индустриализираща се страна, която има огромни вътрешни потребности от промишлени стоки и суровини за изграждане на всички видове инфраструктури – транспортна, образователна, здравна, социална, производствена, жилищна и

ликацията е с политически повод и следствие от задочен конфликт, тя не се анализира, но представлява една от малкото у нас географски публикации, които засягат въпроса за социалистическото наследство в географската наука, което все още се проектира в общественото съзнание.

др. Тази цел е толкова важна за социалистическото общество, намиращо се във „фордистки“ промишлен стадий на развитие, че към този период то поставя в нейна услуга близо 70% от заетите в икономиката. В медиен материал от 1972 г. проф. Карастоянов написва текст, който озаглавява „Нови връзки между географията и практиката“. В нея се засягат въпросите за оценка на географските условия, локализиране на новите производителни сили, макро- и микрогеографското райониране. Виждаме медиен образ на географията като наука в услуга на икономическо развитие, базирано на предимно промишлен растеж – проф. Карастоянов правилно отчита появата на нови понятия в географията като „природен ландшафт“, „ландшафтно райониране“, „икономо-географска оценка“ и др. Статията поставя въпроса за географията като „сама за себе си“, т.е. засяга се въпросът за интегритета на географията, за отношенията между отделните географски науки, за тяхната свързаност с другите сродни науки, за практическата полезност от географския анализ. Още тогава е отчетена относителната откъснатост на българската география от другите науки, проблем, който не е намерил своето решение и до днес.

През 1983 г. проф. Карастоянов защитава дисертация със заглавие „Проблеми на териториалната организация на нефтогазовата промишленост в европейските страни – членки на СИВ“. Дисертацията е разработена в Москва, но е защитена в България в рамките на катедра „География на стопанските отрасли и комплекси“ при ГГФ на СУ. Авторът е подпомогнат от факта, че неговата магистърска теза е в областта на геоморфологията, и това му дава добра основа за природната същност на проблема. Дисертацията е интересна, защото си поставя за цел изследване на интеграционните процеси между определена категория страни (страните от СИВ) посредством един от подсекторите на енергетиката (нефтогазовата промишленост), която е базова за растежа и развитието на всяка страна. Изследването е типично по структура за онзи период, разглежда нефтогазовата промишленост като интегриращ отрасъл, който от производствено-логистична гледна точка е типична за 80-те. Работата от този период води към препратки и солидни научни връзки с категории като ефективност, ефикасност, търсеща производствени уравнения с нарастващи или намаляващи ползи от мащаба, оценки с икономическа, социална и териториална стойност. Дисертацията изследва и категорията „енергиен кризис“, като така се докосва до проблем, който ще се разрази остро 30 години по-късно, най-вече в неговата екологична съставна част, тъй като изкопаеми горива все още има в големи обеми, но няма времеви хоризонт за нови десетилетия с високи нива на въглеродни емисии от тях. Като цяло дисертацията и нейната насоченост дават една добра основа за бъдещите публикации на професора, където социално-икономическата и производствената структурна част в следващите му публикации ще бъдат обект на изследване.

Апогей на тази парадигма на научно обобщение в творчеството на професора към онзи период е издадената през 1988 г. монография учебник „Иконо-

мическа и социална география на социалистическите страни в Европа“. Чрез нея избрани страни са анализирани и изследвани с обща методологична рамка, която позволява постигането на по-точни и пълни международни сравнения. Тя е логично надграждане на дисертационната теза. За онзи период приложената методика е новаторска, това е първото цялостно проучване в областта на регионалната география на страните с конкретен териториален обхват и научна методика, позволяваща сравнения между страните от български автор. В тази публикация освен силно развития по онова време отраслевизъм в социално-икономическата география, привързан към природно-ресурсният потенциал, се прилага *модел еталон* как да се изследва, описва и анализира конкретна страна, което към онова време е много важно постижение по няколко причини. На първо място, публичната информация, както и средствата за набиране на информация за другите страни и региони, са оскъдни спрямо днешните. Да получиш реална информация, придружена от експертен анализ отвъд пропагандни и поръчкови публикации през социализма, е трудно. Дори конкретната публикация съдържа необходимите „ангажирани“ текстове, което е неизбежно. Второ, нужно е било натрупаните данни да се систематизират и обединят чрез надеждна теоретична рамка, която да ги направи географски сравними, т.е. по-научно достоверни. Тук проф. Карастоянов търси своя собствена гледна точка, която основно се отнася до разбирането на мащаба на процесите в страните от Източна Европа, които имат различна историческа, икономическа и културна съдба от доминираща сила в лицето на СССР. Важна особеност на съветската регионална социално-икономическа география е нейната панконтиненталност и макрорегионалност, които практически липсват в останалите страни – членки за СИБ, защото те разполагат с много по-малки национални пространства. Тоест налице е публикация, която застъпва схващането, че териториално-промишлените комплекси от съветски тип са трудно приложими за по-малките страни. Това е противоречие, което не си позволява да заяви директно, но прави опити за адаптация на своя модел еталон към мащаба на съответната страна. Трето, задоволява се обществената потребност от самооценка и получаване на отговора на въпроса в България „Къде сме ние?“. Писането на учебни материали в монографичен вид е решавало няколко проблема и извън потребностите на студентите в СУ. На първо място – утвърждават се заглавия, които налагат формулировки като *...география на...*, което дава обществена значимост на публикацията. Тя освен за студенти служи и на широката публика, което дори днес е значим проблем за българската география, която има нуждата да се наложи, да се изгради като достоверен източник на експертни регионални и пространствени анализи извън географската научна общност. Трябва да имаме предвид, че това е период, в който българската география и въобще научното развитие са изцяло ведомствени. Географията не е имала битие извън поставените научни задачи в рамките на СУ, БАН и още няколко звена. Поради това е липсвала цялостност в системата на географски-

те науки у нас. Дори днес не са представени всички географски науки, някои са по-застъпени за сметка на други, а в някои направления работят няколко души, което е крайно недостатъчно. Появата на тази публикация към онзи момент е значително постижение за професора, тъй като социално-икономическата география е по-слабо развита от физическата география, както я наричат тогава, регионалната география е в зачатъчен стадий, а обществената и политическата география не съществуват. В този момент разпределението в развитието на географските науки напълно отразява обществените нагласи и познания, където доминират природните и физическите науки над социално-икономическите и обществените науки. Особено през 90-те години на ХХ в. това имаше опустошителни ефекти върху икономиката на страната – период, в който бяха допуснати трагикомични форми на приватизация, банкови афери, спекулации, поземлена реформа и други действия, които от днешна гледна точка изглеждат престъпно наивни, но бяха факт. Тоест ниската обществена социално-икономическа култура имаше много висока цена.

Скоро след промените, през 1992 г., Карастоянов и Марин Бъчваров издават сборник от семинар в София, който е значим за българската география и за България – „География-Геополитика“. В него са включени забележителни доклади от имена като Жорж Превелакис, Виганд Ритер, Дъглас Джексън, Сергей Лавров, Николай Межевич, Петер Йордан, Мишел Савиньон и др. Това е първият сериозен опит за възраждане на политическата география у нас, като се представят достиженията на значими автори. За първи път в заглавието на географски сборник *география и геополитика* стоят заедно в България след толкова много години, докладите засягат теми като общия европейски дом, политическата география на германоезичния свят, политикогеографски анализи на Гърция, Югославия, СССР, електоралната география, европейските региони и др. Тук настъпва твърдото преориентиране на проф. Карастоянов към направленията регионална и политическа география, където по-късно той влага всичките си сили.

Малко по-късно Карастоянов и Петров (1994) публикуват в Русия статията „Съвременна структура на географските науки: гледна точка от България“ и след това „Съвременна структура на географските науки“ (1995) в ГСУ. Екипът е съставен от един икономогеограф, който се стреми да възстанови политическата и регионалната география у нас, и професор по ладшафтознание и опазване на околната среда. Малко са изследванията у нас на български автори, които си поставят толкова амбициозна задача. Видно е влиянието на руската географска школа и по-конкретно гледището на С. Лавров (1989), но трябва да се има предвид, че при този вид публикации място за революции просто няма. Достатъчен е фактът, че се появяват групите на обществените географски науки и регионалните географски науки. Въпреки че разпределението и наименованията на включените географски направления по главни групи географски науки са дискуссионна тема, трябва да признаем, че тази публикация е повлияла

върху цялостното развитие на географската мисъл у нас. С не по-малко значение е дискусиата за преименуването на физическата география в природна, което днес е напълно реализирано в учебните програми по тези дисциплини. Тази публикация е интересна и с друго, тъй като прави препратка към друга, по-късна, която засяга целостта и комплексността на географската наука. Изключителна слабост на българската географска общност е нейната вътрешна статична подялба на природогеографи и икономогеографи/общественогеографи. Също така определянето на науката „география“ като част от група науки – „Науки за Земята“ в ПМС 125², практически поставя обществените и регионалните географски науки в изключително безперспективно положение по отношение на кариерното развитие на бъдещите географи от тези научни области – проблем, който до днес очаква своето решение.

През 1997 г. в списанието „Обучението по география“ излиза статията „Регионалната политика и икономиката на България“, където Стефан Карастоянов и Антон Попов пишат за връзката, посочена в заглавието от гледна точка на географията, и се стремят да излязат извън тогавашната стандартна рамка, да представят географския анализ като такъв, определящ политиката и респективно икономиката. Поради това публикацията засяга огромен кръг от проблеми, които към 1997 г. бяха практически неизчерпаеми. Това е преходен период на хиперинфлация, банкови фалити, изключителна обществена политическа поляризация и правенето на дългосрочни анализи и политики е било трудно занимание. Двата автори засягат и темата за „проблемните територии“, както ги наричат, и още за научнообоснования избор на оперативни териториални единици, които да са обект на планиране. От днешна гледна точка можем да кажем, че все още съществуват както проблемните територии, така и въпросите с нивата на планиране. Страната ни периодично изпада в затруднения дори с доказването на районите от ниво 2 (NUTS II), поддържа изключително малък брой общини (само 265) и не провежда реална фискална децентрализация, поради което за самостоятелно местно самоуправление и регионално планиране е трудно да се говори. Авторите изтъкват бъдещата роля на ГИС, които от днешна гледна точка съпътстват не само географските, но и всички други изследвания с необходимост от пространствени бази данни.

Въпросът с обективността на районите от ниво 2 се разглежда 11 години по-късно в публикацията „Културно-цивилизационния и природния подход при регионализирането на България“ със съавтори Карастоянов и Стойчев (2009). Това е първият опит в България за приложението на този подход при регионализиране. Статията е отпечатана в сп. „Български дипломатически преглед“ на 4 езика, както и в ГСУ, където дори е предложено самостоятелно райониране на

² Постановление № 125 на МС от 24.06.2002 г. за утвърждаване Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления (Обн. ДВ, бр. 64 от 02.07.2002 г., в сила от 02.07.2002 г.)

страната на ниво 2. Публикацията алармира за проблем, който се „преоткри“ от администрацията 8 години по-късно, бяха предложени нови региони, но отново не бяха приложени представените от авторите подходи, а именно културно-цивилизационният и природният и прилагането на напълно нова логика в наименованията. В тази връзка, страната ни още дълги години ще има региони, които ще назовава по посоките на света, което силно ме обезкуражава за бъдещата пространствена и регионална организация на страната. Този тип публикации, които засягат нашата българска политическа и регионална география, трябва силно да се подкрепят в бъдеще, те са нашето геополитическо себепознание. Политическа и регионална география, в която националните ни интереси са защитени, активно участваме в обединена Европа, поддържаеме колективната сигурност и сме водещи на Балканите по темп на развитие.

През същата 1997 г. публикува и самостоятелната монография „Политическа география, геополитика и геостратегия“, която е всъщност неговият хабилитационен труд за званието „професор“. Трябва да отбележа, че лекционният курс „Политическа география“ бива възстановен през 1994 г. с титляр Стефан Карастоянов. Същата публикация бива допълнена и преиздадена общо три пъти, като последната версия е от 2008 г. Можем със сигурност да приемем, че точно тази публикация е вододелът в кариерата на проф. Карастоянов, след която той се самоопределя и представя като политикоеограф, а не като икономоеограф. Това е една от първите публикации, в които професора поставя на много високо ниво тезите си за българския национален въпрос, които са продължение и доразвиване на тези, заложили още в началото на 90-те години като „Доктрина за националната сигурност и външната политика“, „Македония – етнографска характеристика“, „Политическата география и българския национален въпрос“ и др.

Не трябва да забравяме, че тъй като научното направление „Политическа география“ е било във фаза на възстановяване, бъдещите специалисти по регионална и политическа география са защитили докторски дисертации и научни звания в областта на социално-икономическата география. Това е добра предпоставка за регионални и политикоеографски изследвания, които добре отразяват социалната и икономическата същност на пространствата. Тук може да се търси и отговорът на въпроса защо политикоеографските изследвания у нас малко стъпват на материалното и нематериалното културно наследство (пространствени и устройствени традиции, литература, изкуства, обичаи и др.) и предимно се позовават на утвърдени елементи, които са обект на изследване в социално-икономическата география – транспортни коридори и всички видове инженерна инфраструктура. Поради това и основен обект се явяват проливи, острови, полуострови, централни пътища и съпътстващи инфраструктури. Нещастливо у нас и до днес за геополитика се говори чрез проекти за магистрали, мостове, газопроводи, нефтопроводи, електроцентрали и др., което е силно опростяване на политикоеографския анализ. Публикациите в областта на поли-

тическата география дават възможност да се надхвърли базовата предметност на географското пространство и да се навлезе в категории като национална доктрина, национален въпрос. В по-ново време трансгранични, транснационални и паневропейски цели, които трудно могат да бъдат изследвани задълбочено чрез други науки. Важно е да се отбележи, че през 2009 г. руските автори (Валева, Вардомский 2009) дават писмен отзив на конкретната публикация (преиздадена през 2008 г.). Двамата съавтори отбелязват, че български автор прави опити за създаване на независима българска политическа география, която призовава за защита от негативни за България външни влияния, които така са вкоренени в нашето съзнание, че вече дори нямаме интелектуален имунитет срещу тях. Това е признание и доказателство, че проф. Карастоянов е четен в Русия и там неговото творчество се анализира сериозно.

През 1998 г. в с.п. „Военен журнал“ Стефан Карастоянов в съавторство с Марин Русев публикува статия със заглавие „Оценка на съвременното геополитическо положение на България“. Това е голям пробив за българската география, която чрез двамата съавтори успява да наложи географския подход за анализ на видовете географско положение пред друга елитарна аудитория. Налага се добрата практика, че чрез географски анализ може да се оценяват видове и категории географско положение като военно-стратегическо и геополитическо. Макрорегионалната и мезорегионалната пространствена парадигма, на която се базира развитието на географията от XX в., намира практическо приложение, ниша, в която освен да обучава и развива интелектуално, създава почва за практически решения с висока обществена значимост. Публикацията е интересна и с това, че представя първоначална форма на географски паспорт на страна – в случая България, като се изчислява геоикономически коефициент, метод, силно застъпен и развит в изследванията на проф. Русев. Другата допълнителна полза е, че авторите запознават по-широката аудитория с имена като Иван Батаклиев, Лев Гумильов, В. Даков, К. Дрончилов, Ю. Саушкин и др., което в този период води до „преоткриване“ на регионалната и политическата география в България.

През 1999 г. проф. Карастоянов притежава необходимите обществени позиции в СУ „Св. Климент Охридски“ и в географската общност и ги използва за отделянето и обособяването на ново научно звено. Катедра „Регионална и политическа география“ се заема с нелеката задача да възроди и наложи в академичното образование и наука направленията на регионалната география на страните, политическата география, геополитиката, електоралната география, обществената география, географията на световното стопанство. В нейния първоначален състав участват освен проф. Карастоянов, който е неин дългогодишен ръководител, и колегите доц. Димитър Кънчев, доц. Мария Маноилова, доц. Петър Стоянов, доц. Петър Славейков, гл. ас. Люсила Цанкова, гл. ас. Димитър Димитров, гл. ас. Нарцис Гъдев, ст. ас. Марин Русев и специалистите Розалина Арсова и Стефан Димитров.

През 2001 г. проф. Карастоянов в съавторство с доц. Борис Колев и доц. Петър Славейков в рамките на проект, финансиран по програма за предприемчивост на европейската комисия, създават публикацията „Портрет на регионите“, в която представят България в том 10. Тази разработка представя българските региони преди членството на страната ни в ЕС, т.е. нашите партньори виждат гледната точка на трима видни представители на българската география в един динамичен порядък. Труден период за регионалната структура на страната, период, белязан от промени в редица нормативни актове, както и сложна динамика в социално-икономическите структури и др.

С идването на новия век геостратегически България категорично се преориентира, планира се ново бъдеще и в резултат на това през 2004 г. се присъедини към НАТО, а през 2007 г. – към ЕС. Това е период, в който все още сблъсъците от войните на Западните Балкани не бяха напълно утихнали, светът започна да научава за протекли зловещи събития, международни сили откриха останки от масово избивани цивилни от двете страни, събития, които се бяха случили в териториалните рамки на Европа в края на ХХ в. Именно поради това Северноатлантическият пакт промени своята стратегия към Балканите от технологична, транспортна и военна блокада към интеграция при условие за пълно разоръжаване и реструктуриране на силите за сигурност. В този период на много напрежение през 2002 г. излиза публикацията „Балканите политикогеографски анализ“. В нея проф. Карастоянов, оценявайки вече цялата обществена промяна, придава значимост на три важни избрани категории и територии – геополитическото положение на България, Македония (етнографска характеристика) и Косово (политикогеографска характеристика, която към онзи момент не е независима страна). Това е първата публикация, в която много история, етнография, география, статистически данни и карти си дават среща за доказването или отричането на определена теза. Типичното за този вид публикации е, че всеки балкански народ съставя подобни свои публикации и твърди, че това е истината и само истината. Независимо че се основават на източници и данни, този вид публикации са много трудно четими на запад, даже неприемливи, тъй като те създават „своя история“ и собствен поглед. За нас може да въздигат патриотично чувство, да ни сочат историческите несправедливости, но те по същество хранят различността, дезинтеграцията и издигат ментални граници. Проф. Карастоянов познава историята и успява да не попадне в капана на агресивния шовинизъм и фалшив патриотизъм, който е изключително деструктивен. Поради това и реториката на съвременния политикогеограф и геополитик не бива да допуска „потъване в конфликтите на историята“, тъй като те имат само дъно. За мен тази публикация е една прелюдия към това, което е последвало по отношение на монографиите „Чечения“ и „Косово“, където този подход на анализ и синтез на изводи и знание е получил максимален обем в работите на професора.

От тук насетне проф. Карастоянов навлиза в най-сериозните си публикации, които оставят траен отпечатък не само върху неговото творчество, но и върху личния му живот. В началото на XXI в. силно се разрази конфликтът в Чечения, което разтревожи българската общественост. Това е период, в който вече беше ясно, че всички страни от Югоизточна Европа, с много малки изключения, поемат геополитическа ориентация към НАТО и ЕС. Картата на Европа рязко се изменяше и страните от втория свят желясно обновление и присъединяване към западните демокрации и ценностна система. За да отговори на необходимостта от разбиране на процесите в Кавказ, проф. Карастоянов написа и издаде монографията „Чечения – политикогеографска характеристика“ (2003). Всеки, който познава професора, знае, че той не е русофоб, но не е и русофил. Въпреки това за нашето общество, прочитът на тази монография се оказва труден, както се оказва труден и прочитът на „Косово – геополитически анализ“ (2007), тъй като двете монографии отразиха два огледални конфликта с много общи черти, но с различен мащаб. Географският мащаб и участващите страни представляваха най-съществената разлика, при конфликта в Кавказ външната международна намеса беше невъзможна, но в другия беше възможна. Това са двете публикации – апогей в творчеството на професора, които му донесоха най-голямо признание, но и най-люти противници. Фактът, че все още в България говорим за *филос* и *фобос* по отношение на трета страна, е тъжен и обезкуражаващ по отношение на бъдещето. Най-сериозният атестат дали едно общество е дораснало за своето по-добро битие, е появата на подобни публикации. Те са „лакмус“, че има инакомислещи извън стереотипите. Ние сме общество, което от една страна декларира, че има разбирането и необходимостта от промяна към по-добро, но от друга – не желае да допусне различен тип мислене, анализ и логика. Монографията „Косово – геополитически анализ“ (2007) бе преведена и издадена на албански език, което не се е случвало с друг български географ. Всъщност той прави опит да защити нашия български национален интерес по начина, по който го разбира, за което не може да бъде обвиняван. Според мен, когато пишат за чуждите конфликти, авторите от Балканите мислят именно за собствените си рискове, а професорът – за това какво се е случило на България в нейната история. Тази монография е сериозна защита за националните интереси на България в самото Косово, както и в Македония, която междуременно промени името си, за да се интегрира. Бяхме свидетели на промяна в името на цяла страна заради интеграцията. Наистина обединена Европа е най-важният цивилизационен проект в историята на континента и всяка мирна цена изглежда справедлива. Трябва да отбележим, че професорът не написа повече такава книга, но конфликтите не само че не престанаха, а се разрастват и от регионални и локални се издигат до глобални, каквато е бежанската криза. Затова е толкова важно България да спомогне за интеграцията на Западните Балкани в НАТО и ЕС, да бъде страната пътеводител, активният участник в интеграционните процеси за Северна Македония, Сърбия, Косово и Албания.

Само по този начин икономическите анализи и прогнози, като например за транспортния коридор № 8, за интермодалните енергийни конектори, за общата сигурност и т.н., биха получили политикогеографски смисъл и бъдеще и няма да останат празни думи.

През 2005 г. в съавторство с проф. Петър Петров е издадена малка студия със заглавие „За целостта и комплексността на географската наука“. Като изключим формалния повод за написването на студията, трябва да посочим, че тя отразява доминиращия мироглед за географска наука, характерна за България. В нея авторите чрез задълбочен анализ достигат до съвременната диференциация в географската наука. Това е най-сериозният научен опит на български учени, който цели защитата на единството на географската наука в България. Опит да се обясни естественият географски дуализъм, който е нейна най-голяма сила и слабост. В практическа защита на тази теза са голяма част от бъдещите глобални предизвикателства, които имат природно изражение, но и социално-икономическо и технологично решение. Следователно ролята на интердисциплинарните науки и направления ще нараства и този апел за единност на географската наука по-скоро ще се реализира. Друг е въпросът дали всички географи са в състояние да реализират своите изследвания във висока степен на интегритет и свързаност или по-скоро ще налагат различията си. Това е въпрос на личен усет за наука и трябва да се разглежда като двоен процес, в който и двете противоположни мнения са приноси и полезни.

Една забележителна публикация е издадената през 2011 г. в сп. „Проблеми на географията“ „Същност и значение на политическата регионалистика“. В нея проф. Карастоянов се връща към системноструктурния подход, регионалната парадигма, регионалната наука, мястото ѝ в системата на науките, пространствените изследвания, географските школи и още много понятия и категории. Прави се анализ на региологията, връзките ѝ с другите науки. В този момент страната ни е член на ЕС и започва да се обръща сериозно внимание на въпроса как да се овладеят регионалните различия в страната. Те са изследвани отдавна, но сега се разполага с общата стратегическа и финансова рамка на ЕС за активни инвестиции. Миграциите и вътрешните регионални различия стават все по-значими и на фокус в общественото мнение. Налице е в цяла Европа едно преоткриване на регионална парадигма, която развива философската максима от *Европа на нациите* към *Европа на регионите*. Статията е интересна и поради факта, че прави своеобразен микс от западни и руски учени, което допълнително увеличава нейната стойност, тъй като се стреми да свърже позициите на две напълно различни школи, но изследващи общ проблем. Това е силата на поколението учени, работило в двата различни идеологически периода, което може да открива сходства между изтока и запада. Това двурегионално географско мислене постепенно ще се изгуби, тъй като всяко младо поколение си мисли, че е „безпогрешно“ до достигане на своята „си истина“. Някак си не успяхме да предадем своя опит на западните ни партньори

и днес сме свидетели на решения от европейски формат и поведение, което ни е познато. Ние бързо възприехме западната цивилизационна логика, а какво възприеха те от нас? В това поколение учени без диалектичното противоречие не може да има баланс, респективно да съществува каквото и да било в техния мироглед, за което им дължим уважение.

Тук е мястото да се спомене книгата „Регионална и политическа география на балканските страни“ – първа и втора част. Първата част бе разработена в състав: Стефан Карастоянов, Мимоза Контева, Петър Петров, Николай Попов, Косьо Стойчев, Десислава Полеганова. Подходът е иновативен, тъй като всеки съавтор имаше възможността да изрази себе си по начина, по който усеща темата за балкански страни. Поради това тази първа част е както едно цяло, така и сбор самостоятелни погледи върху темата от всеки един от съавторите. Също така е отличен пример за творческо сътрудничество за преподаватели от различни катедри, което все още остава рядкост. Книгата се стремеше да запълни една празнота по отношение на знанията за Балканите. Това бе период, в който конфликтите утихваха и имаше нужда от знание, което ни обединява, за да започне период на интеграция. Почти цяло десетилетие премина, преди реално да стартират интеграционните процеси за Северна Македония, Сърбия, Косово и Албания. Да се инициират и сформират европейски транснационални програми като Дунав и Балкани – Средиземно море, които да „счупят“ стереотипните ни ментални граници за Източна Европа, Югоизточна Европа, Източни Балкани, Западни Балкани с всичките си условности. По този начин благодарение на възприетия от Европейската комисия подход Балканите бяха „привързани“ към две пространства, основани на басейнов подход на наименуване. Дунав – достигащо от Украйна до Южна Германия, и Балкани – Средиземно море – от България до Кипър.

През 2018 г. Стефан Карастоянов и Николай Попов издадоха втора част на монографията с избрани страни – Румъния, Сърбия, Косово, Македония, Турция. В нея проф. Карастоянов доразвива тезата за географския синтез, за цивилизационния код на всяка страна и налага нова методика за анализ на страна, която включва следните главни раздели – географско пространство, общество, стопанство, региони, всеки от които съдържа няколко подраздела. Това е период, в който Сърбия и Македония търсят своята европейска интеграция; Косово – международно утвърждаване и преход към демократичните ценности и управление; Румъния бележи значителен икономически растеж и все по-добри белези на развиващо се гражданско общество; а Турция изпадна в дългосрочна политическа и културна криза, която напълно промени нейното положение на политическата карта. Несъмнено тази публикация бележи своеобразен връх в творчеството на професора в областта на политическата регионалистика.

През целия си творчески път проф. Карастоянов е създавал публикации за значимите личности в географската наука. Най-задълбочено професорът пише за проф. Анастас Иширков и проф. Иван Батаклиев. Немалко са публи-

кациите за техния живот и творчество, което учи младите географи на памет, уважение и себепознание. Всеки подобен труд, насочен към съхранение на научната ни памет, е достоен за уважение.

В заключение, искам да поздравя проф. Стефан Карастоянов за 75-годишнината, за всеотдайността към българската географска наука, за отдадените години упорит труд към катедра „Регионална и политическа география“ към ГГФ на СУ „Св. Климент Охридски“ и да му пожелаем здраве, заслужено творческо удовлетворение и много нови читатели.

доц. д-р Косьо Стойчев,
*Ръководител на катедра „Регионална и политическа география“,
ГГФ на СУ „Св. Климент Охридски“,
зам.-председател на Българската асоциация за регионална наука,
член на УС на Асоциацията на професионалните географи и регионалисти*

ЛИТЕРАТУРА

- Бъчваров, М., С. Карастоянов (съст.). 1992. География и геополитика. Първа книга. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Валева, Т., Л. Вардомский. 2012. Политическа география, геополитика и геостратегия. – *Год. на СУ, ГГФ*, кн. 2 – География, т. 103.
- Карастоянов, К. 2002. Балканите политикогеографски анализ, втора книга. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Карастоянов, С. 1983. Проблеми на териториалната организация на нефтогазовата промишленост в европейските страни членки на СИВ. С., автореферат.
- Карастоянов, С. 1992. География и тоталитаризъм. – В: *Промените в България, Европа и света и отражението им в училищния курс по география*, В. Търново.
- Карастоянов, С. и др. 1993. Политическата география и българският национален въпрос. – *Военен журнал*, № 1.
- Карастоянов, С. и др. 1994. Доктрина за националната сигурност и външната политика. – *Нация и политика*, № 4, 10–13.
- Карастоянов, С. 1994. Македония – етнографска характеристика. – *Военен журнал*, 1994, № 1, 127–150.
- Карастоянов, С., П. Петров. 1995. Съвременна структура на географските науки. – В: *Год. на СУ*, кн. 2 – География, т. 87, 7–19.
- Карастоянов, С., А. Попов. 1997. Регионалната политика и икономиката на България. – *Обучението по география*, кн. 4–5, 4–9.
- Карастоянов, С., М. Русев. 1998. Оценка на съвременното геополитическо положение на България. – *Военен журнал*, кн. 1, 54–71.
- Карастоянов, С. 2003. Чечения – политикогеографска характеристика. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Карастоянов, С. 2004. Мястото на националболшевиизма е на бунището на историята. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

- Карастоянов, С., П. Петров. 2005. За целостта и комплектността на географската наука. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Карастоянов, С. 2007. Косово – геополитически анализ. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Карастоянов, С. 2008. Политическа география, геополитика, геостратегия – история, теория, практика. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Карастоянов, С., К. Стойчев. 2009. Културно-цивилизационния и природния подход при регионализирането на България. – *Български дипломатически преглед*, кн. 5–6, С., 42–46.
- Карастоянов, С., М. Контева, П. Попов и др. 2011. Регионална и политическа география на балканските страни. Първа част. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Карастоянов, С. 2011. Същност и значение на политическата регионалистика. – В: Год. на СУ, ГГФ, кн. 2 – География, т. 103.
- Карастоянов, С. 2018. Анастас Иширков – основоположник на географската наука в България. – В: *Проблеми на географията*, БАН.
- Карастоянов, С., Н. Попов. 2018. Регионална и политическа география на балканските страни. Част втора. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Петров, П. (съст.). 2004. Географията, вчера, днес, утре. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Стефан Карастоянов. С.: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Karastoyanov, S. .2007. Kosova (një analizë gjeopolitike). Serembe, Shkup.

Постъпила април 2019 г.